

NATUURONTWIKKELING IN DE UITERWAARDEN VAN RIJN EN LEK

Herman van den Bijtel

Wie met een zekere regelmaat de Rijn en de Lek bezoekt, zal het niet zijn ontgaan: de uiterwaarden zijn in de afgelopen tien jaar fors op de schop genomen. Nu was het rivierengebied altijd al een bron van veel graaf, omdat er op tal van plaatsen klei werd gewonnen die in de vele steenfabrieken werd verwerkt tot steen. Maar het graafwerk dat in de achter ons liggende tien jaar werd uitgevoerd, was anders, dat wil zeggen het doel was anders.

Plan Ooievaar

Het begon allemaal met het verschijnen van het plan Ooievaar (de Bruin et al. 1987) in de jaren tachtig (zie verder in dit nummer). In dit in verschillende opzichten revolutionaire plan wordt een beeld geschetst hoe ons rivierengebied eruit zou kunnen zien als de natuur meer ruimte kreeg. Er werd in voorgesteld om langs de rivieren nieuwe natuur te scheppen en het beheer van deze nieuwe natuur niet in handen te leggen van de mens, zoals tot dan toe zeker in Laag-Nederland min of meer vanzelfsprekend was, maar dat zoveel mogelijk over te laten aan natuurlijke processen, aan de grillen van de rivier en van grote grazers.

De ideeën van het plan Ooievaar kregen ook (deels) een plaats in het natuurbeleid van de rijksoverheid, niet in de laatste plaats omdat de rivieren met hun uiterwaarden bij uitstek een rol konden spelen in de Ecologische Hoofdstructuur. Er werd een Stuurgroep Rivierengebied ingesteld die tot taak had een nadere uitwerking te geven van het ontwikkelingsperspectief voor het rivierengebied. Deze stuurgroep kwam met een voorstel voor de snelle realisering van achttien strategische projecten, waarvan de Ontwikkelingsvisie Noordoever Nederrijn betrekking heeft op het oostelijk deel van het Utrechtse rivierengebied. Natuurontwikkelingsprojecten die in deze visie zijn opgenomen en die inmiddels zijn uitgevoerd of in uitvoering zijn, zijn De Blauwe Kamer en de Amerongse Bovenpolder. De natuurontwikkeling van de uiterwaarden beperkt zich echter niet tot de Nederrijn. Ook langs de Lek zijn intussen verschillende projecten uitgevoerd, zoals De Horde, De Steenwaard en een kleinschaliger project aan de westzijde van de Bosscherwaard.

Win-win situatie

De voortvarende aanpak van de natuurontwikkeling in het rivierengebied is mede een gevolg van het feit dat er ook andere doelen mee gediend konden worden. Zo werden in de jaren negentig van de vorige eeuw de dijken langs de Rijn en de Lek verzwwaard. Voor de verzwarringswerken was klei nodig en die kon gewonnen worden in de uiterwaarden. Er was, gezien vanuit het perspectief van het natuurbeleid, sprake van een daadwerkelijke win-win-situatie (een beleidsterm die nogal eens gebruikt wordt in de planopzet van grote projecten en die altijd met een gezonde argwaan beoordeeld moet worden omdat er meestal een win- en een "iets-minder-verlies"-situatie mee wordt aangeduid): de natuur werd verrijkt met het uitgraven van een dode rivierarm of oude stroomgeul, een zogeheten strang,

en het daarbij vrijkomende materiaal kon gebruikt worden voor de verzanding van de dijken. Later, na de bijna-overstromingen in de jaren negentig en de daaruit voortvloeiende evacuatie van tienduizenden mensen, stelde men plannen op om de rivier meer ruimte te geven en het waterbergend vermogen van de uiterwaarden te vergroten. Daarbij kan natuurontwikkeling een belangrijke rol spelen.

Mens of grazer

Het idee achter de natuurontwikkelingsprojecten in het rivierengebied is dat de mens als beheerder geen of slechts een zeer ondergeschikte rol speelt. De ontwikkeling van deze nieuwe natuurgebieden moet worden bepaald door de natuur zelf, dus door de rivier en door grazers. Alleen als de ontwikkelingen in de uiterwaarden een belemmering gaan vormen voor de waterafvoerende functie van de rivier, bijvoorbeeld als ze helemaal dichtgroeien met bos, kan Rijkswaterstaat ingrijpen in die ontwikkeling, maar voor het overige blijft de rol van de mens, na een zeker inleidend beheer (het uitgraven van strangen, het inscharen van vee), beperkt tot die van bezoeker en waarnemer.

Vredige rust in een van nature dynamisch landschap - Herman v.d. Bijtel

Deze keuze voor een zogenaamd procesmatig beheer, waarbij de mens alleen ingrijpt in factoren die van invloed zijn op de van nature optredende processen, zoals bijvoorbeeld de aantallen grote grazers, leidt regelmatig tot verhitte discussies. Zij die zich inzetten voor het behoud van levensgemeenschappen van door de mens beheerde situaties en die deze allengs zien verdwijnen, betogen met grote stelligheid dat er ingegrepen moet worden, omdat de biodiversiteit in het geding is. Omgekeerd zeggen zij die de natuur zoveel mogelijk de vrije hand willen geven, dat het juist die natuurlijke processen zijn die uiteindelijk zullen leiden tot de grootste biodiversiteit. Op zich is dat vermoedelijk een juiste veronderstelling, mits alle dynamische processen die de aard en het karakter van een natuurlijk systeem bepalen, de kans krijgen zich ten volle te ontplooiën. En dat is lang

Rijn en Lek, waar Rijkswaterstaat het peil ten behoeve van de scheepvaart kunstmatig hoog houdt en waar in de terreinen slechts een beperkt aantal typen grazers wordt ingezet, niet altijd het geval.

Tijdens het jubileumsymposium "Nieuwe natuur in de provincie Utrecht" (februari 1999) hebben we als vereniging al ruim aandacht besteed aan deze almaar voortdurende discussie tussen de voorstanders van het traditionele natuurbeheer en het procesmatige natuurbeheer en ik wil dat hier niet nog eens overdoen. Wel wil ik in dit verband wijzen op het belang van het doen van onderzoek. Immers, de resultaten van dat onderzoek kunnen ons nu en in de toekomst behulpzaam zijn bij het maken van keuzen ten aanzien van het beheer en eventueel tot het bijstellen van gemaakte beheerskeuzen. En door het doen van gericht (vogel)onderzoek kan de Vogelwacht Utrecht een belangrijke bijdrage leveren aan het natuurbehoud in onze provincie.

Wat winnen de vogels?

De centrale vraag achter dit themanummer was: wat heeft de natuurontwikkeling langs de Rijn en de Lek nu concreet opgeleverd voor vogels? Aan de hand van drie artikelen over evenzoveel natuurontwikkelingsterreinen wordt getracht een antwoord te geven op deze vraag en zonder nu al de clou van het verhaal te willen verraden, zou ik willen zeggen: heel wat.

Het eerste artikel gaat over de Blauwe Kamer en is geschreven door Tjitske Lubach, boswachter van dit gebied, dat eigendom is van Het Utrechts Landschap. Zij schetst een beeld van de ontwikkelingen in de vogelstand in dit in diverse opzichten zo belangrijke gebied dat in 2002 in zijn huidige vorm tien jaar bestond. Het tweede artikel, van de hand van Bram Rijksen, gaat over De Steenwaard van Staatsbosbeheer, een heel jong natuurontwikkelingsproject in de uiterwaarden van de Lek bij Houten. Hij geeft ons inzicht in de grote veranderingen die al in een heel kort tijdsbestek kunnen optreden. In het derde artikel maken we kennis met het gebied De Horde, een voormalig eiland in de Lek bij Lopik, en eigendom van Staatsbosbeheer. Het is geschreven door boswachter Nico de Bruin. Hij laat ons zien dat bij de inrichting van dit gebied de historische situatie een belangrijke rol heeft gespeeld en hoe het de vogels in dit gebied vergaat.

Het vierde en laatste artikel is een verslag van een interview van Harry Verschuren met Frans Vera, een van de auteurs van het plan Ooievaar. In het interview geeft Vera zijn kijk op de natuurontwikkelingsprojecten die langs Rijn en Lek zijn uitgevoerd en op natuurbescherming in bredere zin.

Het was de bedoeling om in dit themanummer nog een vierde gebiedsartikel op te nemen en wel over de natuurontwikkeling in de Amerongse Bovenpolder. Maar omdat er voor de verandering eens teveel kopij was, is besloten dit artikel te bewaren tot een van de volgende nummers van *de Kruisbek*. Als voorproefje ziet u hiernaast een foto van dit belangrijke gebied.

Literatuur

Bruin, D. de, D. Hamhuis, L. van Nieuwenhuizen, W. Overmars, D. Sijmons & F. Vera. *Ooievaar: de toekomst van het rivierengebied*. St. Gelderse Milieufederatie, Arnhem, 1987.
Stuurgroep Noordoever Nederrijn. *Hoofdlijnen van de ontwikkelingsvisie*. Rapport, Utrecht, 1993.